LA XALA

ESTUDI INTRODUCTORI

LES diverses edicions que es van fer d'aquesta obra en vida d'Escalante són la millor prova de l'èxit i l'acceptació de què va gaudir *La xala* entre el públic valencià. Èxit que, en no tractar-se (ni de bon tros) d'una de les millors obres sorgides de la ploma d'aquest dramaturg, mereix un estudi mínimament detingut. Per començar, cal advertir que els motius temàtics sobre els quals construeix Escalante l'argument no són tampoc gaire originals: la casa de veïns on l'amo tracta inútilment de posar ordre troba a *L'escaleta del dimoni* la seua millor expressió; el caràcter festiu dels valencians, més preocupats per gaudir de la vida que per treballar té un magnífic exponent a *La falla de Sant Josep*; les pretensions d'apanyar el món i de ficar-se en coses de política les trobarem igualment a *Una sogra de castanyola...* En fi, pinxos que pretenen una jove i que es topeten amb un honrat treballador és, igualment, una base argumental particularment volguda pel nostre autor. ¿Per què, doncs, aquesta obra va obtenir tant d'èxit? Al nostre entendre perquè, contra el que és habitual en ell, Escalante vessa unes –poques– gotes de sentimentalisme i tòpica moralització, molt del gust d'una societat que, en portes de la Restauració, reafirma amb obres com aquestes la idea que el teatre és un art docent i que les obres amb *missatge* són –especialment si aquest concorda amb la moral dominant– superiors a les que es limiten a buscar el pur entreteniment.

¿On rau, però, aquest moralisme? Sense dubte en la condemna no tant de l'esperit fester dels valencians com de l'alcoholisme: les acusacions de Goriet, qui retreu Llorenç aquest vici, tot avergonyint-lo, i les posteriors paraules de Salvaor i del propi Llorenç (que anuncia la seua voluntat de regeneració), tenen un to molt més trascendent i seriós que les que, per exemple, dedica el mateix Escalante a criticar altres vicis tan arrelats com el joc o l'afició a les loteries. La crítica desimbolta que empra en aquestes ocasions (vid. obres com *El deu...* o *Bolot d'oros i mà*) deixa pas, doncs, a una molt més moralitzadora. Escalante s'alinea, així, amb la tradició d'un sainet més didàctic i sentimental, més *alliçonador* fins i tot.

Es evident, nogensmenys, que aquesta vessant, també present a obres més tardanes (amb el magnífic exemple de *Les coentes*) no era ni la seua preferida ni la que més comoditat li produïa a l'hora d'escriure teatre. L'estil escalantí, en efecte, l'acosta més a la sàtira, comedida i superficial, però terriblement eficaç malgrat la sobrietat dels recursos emprats. D'ací, doncs, que front a Llorenç, Mariano represente l'altra cara de la moneda: *xalador* impenitent, sembla immune als propòsits d'esmena de Llorenç, i no manifesta cap desig de canviar el seu tarannà. Ell i la seua dona, Jerònima, sí que esdevenen prototipus escalantins, plens d'autenticitat, objectes d'una crítica amable on no s'albira cap pretensió de reforma. I és que Escalante no va ser, ja ho hem dit, un moralista, car les flaqueses humanes li interessaven més que res pel que de divertides i risibles tenien: l'escena de l'entrada de Mariano i Llorenç, beguts, és sobretot còmica, ben lluny de possibles enfocaments didàctics. Cal, tanmateix, fer-hi una precisió important: quan del que es tracta ja no és de flaqueses personals sinó de *vicis socials* (com el desig de figurar i de desclassar-se, el bufar en caldo gelat, la *majencia*, l'autoodi dels valencians, la infautació dels *forasters*...), aleshores les coses canvien i ens trobem amb un Escalante molt més àcid, molt més corrosiu i molt menys indulgent. Però aquest no és, evidentment, el cas d'aquesta obra.

* * *

Poc més podem afegir respecte a la construcció i als personatges d'aquesta peça. Dos són els fils argumentals que Escalante sap combinar, això sí, amb particular encert: la història dels amor de Sebastiana amb Salvaor amb l'oposició de Goriet, un pinxo que compta amb el recolzament patern, i el desig del propietari (don Casimiro) de llençar fora de la finca la família de Mariano per substituir-la per l'aparentment més formal Llorenç; l'estratègia del primer que aconsegueix emborratxar el segon serveix, alhora, perquè el pare done el vist i plau als amor de sa filla i perquè el caser acabe deixant-los viure a tots en la finca.

Pel que acabem de resumir resulta clar que dues són les figures autènticament protagòniques del sainet: Mariano i Llorenç. Al seu costat, els altres personatges ens semblen molt més pàl·lids: Jerònima, exemple típic de dona de veïnat curiosa i malparladora s'esvaneix segons avança l'obra, igual que don Casimiro –el propietari– que no és sinó un més d'aquests casers de finques que s'han de veure-les amb els econòmicament anguniats protagonistes d'Escalante. Quant al triangle Goriet, Salvaor, Sebastiana, el més original que tenen, la veritat siga dita, són els noms. Així les coses, sobre la parella Llorenç/Mariano, abocarà Escalante el bo i millor dels seus recursos; el primer, objecte de la crítica contra el vici de la beguda com ja resta dit, és també un acabat exemple de personatge ficat en política: espera que els seus retornen al poder per fer-se amb un càrrec i, quan l'alcohol faça efecte, no dubtarà a perfilar tot un programa d'actuació política; Escalante, no desaprofita el tipus per ves-

sar la seua ironia (d'arrel il·lustrada, al capdavall, i no massa democràtica) sobre qui creu que sap coses que es troben per damunt del seu enteniment... Caldrà, llavors, que Salvaor –a la fi del sainet– ens el torne a plaçar en el seu exacte lloc: un pobre vell, il·lús i alcohòlic, perquè les coses retornen a la *normalitat*.

Mariano, pel seu compte, resulta molt millor parat: al cap i a la fi, ell no es fica en allò que no li importa (la política) i es limita a tractar de viure la vida al minut, desentenent-se del demà i gaudint tot el que pot i més: el dilluns no fa més que pensar en la *xala* que li permetrà recuperar el to festiu del diumenge acabat de passar i suportar millor la resta de la setmana... Setmana que passarà com millor podrà, gràcies a l'ajut de les festetes i del *petróleo* que venen a les tendes... ¿Per què, llavors, Escalante, no el fa objecte de la seua crítica, com sí s'esdevé amb Llorenç? Perquè, almenys, Mariano és sincer: ell ni opina del que no sap ni pretén fingir la seua condició; com a màxim li llevarà importància, però mai no negarà de quin peu coixeja. En aquest sentit, el salva el nostre autor i li permet, fins i tot, una darrera broma que distancia l'acció i lleva solemnitat al penediment del seu company de xala.

En conformitat amb el que hem comentat fins ara, és prou evident, que l'obra descansa en l'actuació de tots dos personatges, que culmina en la magnífica escena del seu retorn de la xala; la resta, disposició escenogràfica inclosa, és d'una gran senzillesa i no presenta dificultats de cap mena: un pati d'una casa típica de veïns amb portes i finestres, i –com a únic luxe– el joc de la finestra superior, la de la casa del propietari.

* * *

L'esquema mètric de l'obra és el següent:

vv. 1- 78	romanç en	*à*
79-124	romanç en	*à o*
125-214	romanç en	*à a*
215-218	quarteta	
219-246	redondilla	
247-262	quarteta	
263-278	redondilla	
279-364	romanç en	*é*
365-400	redondilla	
401-408	quarteta	
409-416	redondilla	
417-420	quarteta	
421-432	redondilla	
433-436	quarteta	
437-448	redondilla	
449-452	quarteta	
453-464	redondilla	
465-468	quarteta	
469-472	redondilla	
473-482	romanç en	*í*
483-566	seguidilles compostes	
567-632	romanç en	*à*
633-640	redondilla	
641-652	quarteta	
653-668	redondilla	
669-672	quarteta	
673-676	redondilla	
677-680	quarteta	
681-688	redondilla	
689-696	quarteta	
697-700	redondilla	
701-704	quarteta	
705-708	redondilla	
709-712	quarteta	
713-768	romanç en	*é*
769-780	redondilla	
781-788	quarteta	
789-808	redondilla	

Adonem-nos que, mètricament, es tracta d'una obra que presenta uns inicis propis de l'etapa clàssica d'Escalante, amb una sèrie de *romances* que deixen pas, quan l'acció es dinamitza a la rima consonant, en forma d'intercanvis gairebé constants de quartetes i redondilles; trets originals, tanmateix, són la presència de les seguidilles per a l'escena d'amor central de l'obra i que aquesta successió d'estrofes de quatre versos arriben al final, sense que el *romance* aparega pràcticament. A nivell percentual, aquests serien els resultats:

Romanç	en *à*	144	vv.	17,9%
	en *à a*	90		
	en *à o*	46		
	en *é*	138		17 %
	en *í*	10		
	total:	428	vv.	52,9%
Redondilles		208	vv.	25,8%
Quintilles		88	vv.	10,9%
Seguidilles		84	vv.	10,4%

* * *

Com ja resta dit, aquesta va ser una de les obres més editades en vida del propi Escalante: en 1871 sortia la primera edició, a càrrec de Juan Mariana (*A* a les notes textuals), i en 1878 i 1888 aquest la tornava a editar; es tracta, en realitat de reimpressions que segueixen el text d'*A*, sols llevat d'errades poc rellevants. Finalment, va ser inclosa dins les *Obras Completas* (*OC* a la nostra edició). En tot cas, el text tal com ens ha arribat, i a manca de manuscrits, no ofereix problemes textuals de cap mena.

LA XALA[1]*

Juguete en un acto y en verso.

Representado por primera vez, con extraordinario éxito,
en el Teatro de la Princesa[a],
a beneficio de D. Leandro Torromé[2],
la noche del 29 de Abril de 1871.

PERSONAJES	ACTORES
La So Jerònima	Sra. Agostí.
Sebastiana	Srta. Ruíz.
Llorenç	Sr. Mora.
El tio Mariano	Sr. Torromé.
El señor Casimiro	Sr. Faubel.
Salvaor	Sr. Troyano.
Goriet	Sr. Llorens.

Al señor don Antonio Ballester[3].
Querido Antonio: en prueba de la amistad que nos une,
y deseando corresponder al singular aprecio que siempre
te han merecido mis obras, no he vacilado un momento
en dedicarte la presente tu compañero y afectísimo

Eduardo[b]

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 826-828.

ACTO ÚNICO

Interior de un patio; dos puertas laterales en primer término; la de la derecha conduce al cuarto del tío Mariano; la de la izquierda al del tío Llorenç. Puerta a la izquierda en segundo término, que figura ser la de la escalera de la casa; encima de aquélla una ventana; puerta al foro que da a la calle. Al lado del cuarto de Mariano, habrá un puesto de alpargatero remendón, formado por una piel extendida en el suelo; una almohada pequeña, herramientas del oficio, etc. Sobre la pared del foro se verán trazados los contornos de un monigote, como los que acostumbran los chicos a pintar con carbón. Algunas cáscaras de melón esparcidas por el suelo; sillas al lado del cuarto de Llorenç; encima de una de aquéllas, habrá un periódico. Al levantarse el telón aparecen en escena Sebastiana, sentada y peinándose; a su lado, Goriet.

ESCENA PRIMERA

Sebastiana y Goriet.

SEBASTIANA. Ni te vullc ni te voldré;
de baes te calfes el cap.

GORIET. Xica, ¡si ouira ton pare

eixa expressió que has soltat...!
SEBASTIANA. Mon pare està en tu molt cego...
GORIET. Perquè hu mereixc.
SEBASTIANA. Perquè estàs
llavant-li sempre la cara,
i com entens el seu flac,
quan parla mal del govern...
pues per a ell tots són mals
des del dia que el[c] llevaren
de sereno... Tu saps[d]
donar-li per la corrent,
i entre alguna convidà
i algun cigarro...
GORIET. No hu negue;
i si el convide, senyal
que tinc sempre en la bolxaca
mitja onça[4] per a gastar.
SEBASTIANA. ¡Si se poguera saber
quants tontos la ploraran!
Del modo que tu te guanyes
els diners, ja m'he[e] enterat.
GORIET. ¿Tu?
SEBASTIANA. Juant a la carteta[5]
i visitant certs billars...
GORIET. Embustera.
SEBASTIANA. I com mon pare
hu ignora. No és d'estranyar...
GORIET. Totes eixes indirectes
sé d'a on ixen.
SEBASTIANA. Pues si hu saps...
GORIET. Del fusteret; d'eixe mico,
que és el que t'ha capgirat.
SEBASTIANA. Ja pre[te]ngueres[6] tu semblar-li...
GORIET. En agarrar-lo, el desfaig[f].
SEBASTIANA. ¿Tu desfer-lo?
GORIET. Com no és home
pe'a posar-se-me davant...
SEBASTIANA. ¡Tremendiste!
GORIET. Més agalles
han tengut atres, i plaf.

Acción de dar un bofetón.

SEBASTIANA. Tu, no més prova [d']insultar-lo[g],
ja que eres tan *majo* i tan...
GORIET. ¿El què? A un pifiente[7] com ell,

que hasta faldons [8] vol portar
fent la mona...

SEBASTIANA. Perquè pot,
i treballa, i és honrat,
i em casaré en ell.

GORIET. ¡Mal rayo!

SEBASTIANA. Chico, chico, a alçar el gall
ací no es ve; que nosatros
entràrem ahir d'esprà
i si aguaita l'amo...

GORIET. A l'amo,
si aguaita, li obric el cap.
Mà tu, a mi que me se'n dóna.

SEBASTIANA. Vés-te'n. Ja et pots allargar.

GORIET. No vullc.

SEBASTIANA. ¿No? Pues ahí te quedes.

Vase.

GORIET. Hui em tanquem a mi en Serrans. [9]

Vase [por el] foro.

ESCENA II

Jerònima, asomando por la puerta de su cuarto, y luego el tío Mariano por el foro.

JERÒNIMA. ¿Què et pareix? ¿Hu vaig dir jo?
No nos faltaran xavals.
¿Ja ha fugit el meu Mariano?

MARIANO. Ací estic.

JERÒNIMA. ¿A on has anat?

MARIANO. Tenia un gust en la boca
tan lleig.

JERÒNIMA. No passes avant.

MARIANO. ¿A on me deixí jo l'aülla?

Sentándose, buscándola.

JERÒNIMA. Home, acabe d'apanyar
eixa espardenya, si vol...
Poden vindre...

MARIANO. ¿Jo què faig [h]? *Poniéndose a trabajar.*
«Arriba, caballo moro...»

Cantando.

JERÒNIMA. ¡Quan mon marit canta, mal!

MARIANO. «Arriba, caballo moro,
sácame de este arenal,

que me vienen persiguiendo
los de la guardia real».

ESCENA III

Dichos, Don Casimiro asomando a la ventana y luego por la puerta de la escalera.

CASIMIRO. ¡So Mariano! ¡So Mariano!
MARIANO. ¿Què vol?
CASIMIRO. No s'entone tant. 70
MARIANO. Quien canta, su mal espanta.
CASIMIRO. Pues se'n va al riu a cantar
i, allí, espante's lo que vullga.
JERÒNIMA. ¿Veus?
MARIANO. Me tracta d'animal. [10]
CASIMIRO. Ja baixe jo.
Desaparece de la ventana.
JERÒNIMA. Eixes persones 75
Señalando al cuarto de enfrente
sense dubte, per baix mà
a l'amo l'han embuït.
MARIANO. «Sácame d'este arenal...»
Cantando.
CASIMIRO. I ell no sap atra cançó. *Por la puerta de la escalera.*
Atenga, tio Mariano, 80
¿és que vosté no fa compte
de buscar puesto?
MARIANO. Buscant-lo
estic des d'este matí.
CASIMIRO. Pues me s'antoixa que els trastos
li'ls plante en mig del carrer 85
si tarda molt a encontrar-lo.
JERÒNIMA. Home, qui l'oixca a vosté
creurà que algun desacato
li ham fet ací.
CASIMIRO. No me vinguen
en cuentos; vullc per al quarto 90
de mandaos atres persones
que siguen del meu agrado.
MARIANO. Com les que vosté ha ficat

ahí enfront.

CASIMIRO. No puc jusgar-lo
encara, el tio Llorenç 95
va entrar ahir; però al manco
el defecte principal
que té vosté, el de tastar-lo
un poquet massa, d'això
no se toca l'home.

MARIANO. Guapo. 100

CASIMIRO. Vosté sap que eixe és un vici
que jo no puc tolerar-lo.
Me condemna...

MARIANO. No amotine.

JERÒNIMA. Però escolte, sinyor amo.
¿Vosté a mon marit l'ha vist 105
alguna volta borratxo?
Si va un dilluns a la xala...?

MARIANO. O un diumenge bec un trago...

JERÒNIMA. No per això li fa mal.

CASIMIRO. So Jerònima, ¿i l'escándalo 110
del diumenge, quan a casa
tingueren que acompanyar-lo?

MARIANO. Allò fon una porfia.

CASIMIRO. ¡És menester molt descaro!

JERÒNIMA. Una porfia va ser, 115
crega-hu.

MARIANO. Entre jo i Pasqualo
se'n feren deu quartillets [11].
Me pillà el cos buit, i...

CASIMIRO. ¡Bárbaro!
Pero en fin, lo dicho.

MARIANO. Avant.
¡Este tio és lo més raro...! 120
Vaig a la tenda d'enfront
a vore si sap Macario
algun puesto...

Vase por el foro.

JERÒNIMA. En ser dilluns
pareix que estiguen punxant-lo.

Entra en su cuarto.

ESCENA IV

El sinyor Casimiro y luego Sebastiana por la puerta izquierda.

CASIMIRO. ¿Açò és corfa de meló
que han tirat? ¡Vaja una gràcia!
¡P'a que quansevol esvare!
¡Sebastiana! ¡Sebastiana!
Llamándola.
SEBASTIANA. ¿Cridava el sinyor?
CASIMIRO. Xiqueta,
per lo matí vullc l'escala
i el pati ben agranat.
SEBASTIANA. Sí sinyor.
CASIMIRO. ¿Sí? ¡Pues la traça...!
¿Van a duro les graneres
o és algun corral ma casa...?
Mira, pepites i corfes
de meló!
SEBASTIANA. ¡Eixa mala trampa
de xiquet...!
CASIMIRO. ¿Eh? ¿Quin xiquet?
SEBASTIANA. El nostre.
CASIMIRO. ¡Esta sí que és atra!
¿No tenien monyicots,
i ara m'ixen en la gaita
del xiquet? Les criatures
incomoden.
SEBASTIANA. El xic passa
tot el sant dia en l'escola.
CASIMIRO. Después traus un llibrell d'aigua
i arruixes; t'heu advertixc
per a que sàpies la marxa.
SEBASTIANA. Fa vosté bé; pues nosatros,
com no ham servit hasta ara...
Mon pare, abans en l'ofici
de sastre...
CASIMIRO. ¿Hui no treballa?
SEBASTIANA. Entre la poca faena,
i ell que...
CASIMIRO. ¿Tampoc li agrà massa?
SEBASTIANA. No sinyor, però confia
pendre el farol i la llança;
vol vore si el fan sereno.

CASIMIRO. Li diu quan vinga...
SEBASTIANA. Ací aguaita.
CASIMIRO. Jo li diré el reglament.
¡Llorenç!

ESCENA V

Dichos, y Llorenç por el foro.

LLORENÇ. Martines y Charpa
me diuen, per a servir...
CASIMIRO. Ja que infringint l'ordenança
m'ha dut vosté monyicots...
LLORENÇ. U, no més.
CASIMIRO. Entenga i sàpia
que ací vullc quietud; jo vixc
a soles, i m'ataranta...
Ademés, vullc en lo pati
moltíssima vigilància.
LLORENÇ. Descanse.
CASIMIRO. Però vosté...
Veig que a lo millor s'allarga.
Tampoc vullc entrantes, ni
salientes, clar; no fem ara
que tinga nòvio la xica...
SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Pos, xe, no res, quina ganga!
¿Açò és quarto de mandaos
o presili?
CASIMIRO. Encara falta
el artícul principal.
LLORENÇ. ¿Quin?
CASIMIRO. El de més importància.
En l'espardenyer, els dies
que seguixca en esta casa,
poca lliga; ans al contrari,
si el veu vindre de la xala,
com acostuma, un poc tèrbol,
procure tindre-lo a ratlla.
LLORENÇ. Mal vici té eixe home, crega-hu.
CASIMIRO. El pitjor del món. M'encanta
que vosté hu conega.
LLORENÇ. Hombre...
La presona se degrada...
del vapor los engredientes...
SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Adiós! ¡Quan mon pare parla

en castellà...!

LLORENÇ. Siempre al cuerpo
le hasen perder la balansa. 190

SEBASTIANA. *[Apart]* Estació [12] ha fet.

LLORENÇ. ¿I és que pren
algun chilindrón [13], eh?

CASIMIRO. Vaya.

LLORENÇ. Deixe-lo, pues, per mon compte.

CASIMIRO. Conque, ja sap el programa.
En m'absència és vosté l'amo 195
i queda al seu càrrec...

LLORENÇ. Basta;
jo salgo corresponsable...

CASIMIRO. No se'n parle més. ¡Aguarda!

Dirigiéndose al foro, ve el monigote en la pared.

¡Mal viatge! ¡Açò hu han fet
en carbó! ¡Llorenç!

LLORENÇ. ¿Què passa? 200

CASIMIRO. ¿Qui ha pintat ací este nano?

LLORENÇ. Ai, xiquet! Li ha pegat ara
per lo dibuix...

CASIMIRO. ¡Pues en grande!
Malorum, malorum causa
dijo David. [14]

LLORENÇ. Té afició, 205
i a mi me sap mal llevar-li-la.
¿Veu vosté? Això és un prusiano [15].

CASIMIRO. Home, vaja en hora mala.

LLORENÇ. Pues ell, de prop, no n'ha vist
ningú; este xiquet com vaja 210
a l'Acadèmia i me'l tiren
a les figures [16]... ¡Més fama
que son tio el milotxero [17]...!

CASIMIRO. Jo hu crec; a vore si agrana.

Vase [por el] foro.

ESCENA VI

Llorenç y Sebastiana.

LLORENÇ. ¡En seguida! Més calguera... 215
Siendo cosa d'ordenança...

¡Eu, i a l'últim la granera...!
SEBASTIANA. S'ha perdut en la mudança.
LLORENÇ. Si deixar-te-la ahí enfront
volgueren...
SEBASTIANA. ¡Jesús Maria! 220
¡Bona cara fa eixa tia!
Ja sap anit quin afront...
Passe a vore si tenien
dos gotetes de vinagre
i me respon en molt d'agre 225
que en la tenda ne venien.
LLORENÇ. Pe'a dotorejar un poc
sí que troba sempre assunt[h].
¿El dinar el tens a punt?
SEBASTIANA. Encà s'ha d'encendre el foc. 230
LLORENÇ. ¡Bon arreglo! ¡És molt patir!
En deixar-me-la jo en casa,
fent-se el monyo se li'n passa
mig dia sinse sentir.
Hasta que estiga corrent, 235
passe vosté badallant.
Pren un got, i d'ahí davant
du dos diners d'aiguardent.
SEBASTIANA. ¡Milacre!
Entrando en el cuarto por el vaso, y saliendo luego. Vase por el foro.

LLORENÇ. Tot el matí
a la porta haurà passat. 240
¡Com vinga aquell condemnat
fent cantonaes per ací...![19]
Que mires bé d'a on te'l posa.
Dona, amague's eixe got,
pues si el veu el amo, pot 245
figurar-se un[a] atra cosa.
SEBASTIANA. Mire, lo que és i res més.
L'olor ja hu diu; no s'enmenda.
Hui ja van setze diners
en viatges a la tenda. 250
Vase [por el] foro.
LLORENÇ. ¡Mala pell! ¡Fes un pregó!
Si esta en un vici me pilla,
¿p'a què necessite jo
més trompeta que ma filla?

ESCENA VII

Llorenç y Jerònima asomando por la puerta de su cuarto.

JERÒNIMA. Quan ella en lo devantal 255
tapa el got, que em quede torta
si no és algun cordial
lo que a son pare li porta.
LLORENÇ. Prompte ha tret el nas l'espia.
JERÒNIMA. Mos tira don Casimiro 260
per ell, i jo juraria
que eixe home ha de ser un cuiro.

LLORENÇ. ¿Serà de hui este diari? *Cogiendo el periódico que habrá encima de una silla.*
Justet. L'amo s'ha olvidat...

ESCENA VIII

Dichos y Sebastiana con el vaso por el foro. Se lo da a su padre.

SEBASTIANA. Tinga.
LLORENÇ. ¡I el dus destapat! 265
JERÒNIMA. ¿Ve de casa el botecari?
LLORENÇ. ¡Oi...! ¡Ma que té pelendengues!
SEBASTIANA. No sinyora.
JERÒNIMA. Li hu he[e] dit
per si ha vist a mon marit.
[Apart] Xas, eixa p'a que m'entengues. 270
LLORENÇ. Segons el metge que em cuida
patixc del... gastro hepipóleo...
i mig ditet de petròleo[19]
m'apanya el cos en seguida.
JERÒNIMA. No tens tu mal rastro, no. 275
LLORENÇ. ¡Eu, que ací es divertirem!
Entre l'amo i ella estem
pitjor que en la Inquisició.

ESCENA IX

Dichos y Mariano y Salvador por el foro.

MARIANO. No t'agraixc la visita.
SALVAOR. ¡Tio Mariano...!
MARIANO. Claret; 280
al vore't rondar, hu he[e] dit.
JERÒNIMA. ¡Calla, és Vaoro!
SALVAOR. El mateix.
SEBASTIANA. *[Apart]* Ja el tinc ací.
JERÒNIMA. ¡Bona vista
vejam!
LLORENÇ. ¡Aguarda! El fuster,
i en companyia de... ¡Passam![20] 285
¡Passam!
SEBASTIANA. ¡Ma que fort hu pren!
LLORENÇ. ¿Tu et fiques dins o t'arrime...?
SEBASTIANA. Quan vullga parlaré en ell.
Vase [por la] puerta [de la] izquierda.
LLORENÇ. Tio Mariano, ací l'amo
no vol visites.
JERÒNIMA. No entenc... 290
SALVAOR. Per mi hu diu.
JERÒNIMA. ¿Per ton nebot?
MARIANO. Es clar.
LLORENÇ. ¿Nebot de vosté?
¡Condemnat! A on jo me mude
sempre ha de trobar parents.
JERÒNIMA. ¿Però a este home què li importa? 295
MARIANO. Es que el xic vol...
LLORENÇ. Pedre el temps,
pues ni ma filla el pot vore
ni jo mai consentiré.
Jo la tinc promesa a un atre.
SALVAOR. Ni que l'atre fóra un rei 300
podria jo consentir.
LLORENÇ. ¡Oi, goleta!
SALVAOR. Ja hu vorem.
MARIANO. Despreciar a mon nebot...!
Home...
LLORENÇ. ¡Mà tu quin marqués!
JERÒNIMA. ¡Pos mà tu quins personatges! 305

MARIANO. Tu, calla.
JERÒNIMA. No vullc.
LLORENÇ. Tindré
que anar-me'n dins.
JERÒNIMA. ¡Vaja, vaja!
LLORENÇ. No està l'amo i si m'encenc...
JERÒNIMA. ¿Què farà?
LLORENÇ. En estat de siti
pose el pati, i al bordell[21]. 310

Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

JERÒNIMA. ¡Agarreu-lo!
Burlándose.
MARIANO. ¡Dona, calla!
JERÒNIMA. ¡Veus quina despotiqués[22]! *A Salvaor.*
Jo, de tu, molt arremanco[23]...
L'atre serà el xavalet
d'este matí.
SALVAOR. És un perdut. 315
MARIANO. ¿I tu, la vols?
JERÒNIMA. Eixa gent,
tant d'orgull, i anit la xica
ans de vindre tu, al quartet
va passar cinc o sis voltes.
«Jerònima, ¿té vosté *Remedando la voz de* 320
una braseta de foc?» *Sebastiana.*
«¿Mos deixaria un llibrell?»
«Pepico s'ha fet un bony
muntant a l'escudeller[24],
¿tindria un poc de vinagre?» 325
«So Jerònima, ¿vol fer
favor d'una tomateta...?»
¡Pos, xica, sí aixina anem,
encà em demanaràs...!
¡Jesús, no ofengam a Déu! 330
MARIANO. Això es diu un amor firme.

A Salvaor, con quien ha estado hablando aparte.

JERÒNIMA. Pues mira, si fort hu prens...
MARIANO. ¡Però preferir son pare
a l'atre...!
SALVAOR. ¿Què vol vosté?
¡S'ajunten en lo Serrallo[25]...! 335

JERÒNIMA. ¿A on? ¿Prop de Mont-Olivet...?
MARIANO. No; en la tenda que nos feren
aquells botifarronets.
JERÒNIMA. ¡Ja caic! ¡Veus lo que jo dic!
¿Al Serrallo, què et pareix?
¡Ai, com la farem grunyir!
MARIANO. Salvaor, jo te promet
fer-li algunes reflexions;
vés-te'n i torna després.
SALVAOR. Jo abans vullc parlar en ella,
perquè son pare m'ha fet
posar algo cavil·lós.
MARIANO. Si jo puc... Tinc arguments
que li han de fer molta força.
SALVAOR. Déu que hu faça.
MARIANO. Allà vorem.
SALVAOR. Adiós, tia.
JERÒNIMA. ¿Ja te'n vas?
SALVAOR. D'ací un rato tornaré.

Vase [por el] foro.

ESCENA X

Jerònima y Mariano.

JERÒNIMA. Home, acaba eixa espardenya,
que podien vindre i...
MARIANO. Gens
de ganes tinc hui.
JERÒNIMA. ¡És dilluns!
MARIANO. Mira, ¿saps lo que pots fer?
Adoba una lletugueta;
arregla els caragolets,
i, xano xano, al camí
te'n vas de Benimaclet.
Jo li pegue a l'espardenya
dos punts, i allí s'ajuntem.
JERÒNIMA. ¡Ja dia jo que passar
hui sense berenaret...!

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

LLORENÇ. ¡No voler soltar el mos *Con el periódico en la mano.*
este gobierno insensato!
¡El dia que caiga, un pato

li tinc promés al meu cos!
Lo que oferia eixa gent
tota Espanya hu ha sabut; 370
pues jo, una sol·licitud
que fiu p'a l'Ajuntament,
li la presentí en abril,
i en cinc mesos, ¡mal veneno!,
¿a vosté l'han fet sereno? 375
Pues ni tampoc aguacil.

MARIANO. *[Apart]* Teclegem-lo, per si es pot
conduir. *[Alt]* ¿Porten alguna
notícia els papers?

LLORENÇ. Ninguna.

MARIANO. Poca roba és un capot. *Pausa.* 380
Home, abans s'ha disgustat
vosté sinse fer-se el compte
que Jerònima té un prompte,
i acabant ja s'ha acabat.

Levantándose.

LLORENÇ. Jo, parlant-li en confiança, 385
tot hu dissimularé,
però, cavaller, vosté
no me toque l'ordenança.

MARIANO. Clar.

LLORENÇ. La tengo siempre en cuenta.

MARIANO. ¿Vosté ha servit?

LLORENÇ. Sí, sinyor. 390
Es dir, jo vaig ser tambor
de realistes [26] l'any trenta.

MARIANO. Pos mire, bons compañeros
per a fer una retreta [27];
jo també ha segut trompeta. 395

LLORENÇ. ¿De quin cos?

MARIANO. De pesseteros [28].

LLORENÇ. Cada u, segons les senyes,
servicis haurà prestat.

MARIANO. Jo sé lo que tinc bufat.

Levantando el codo.

LLORENÇ. I ara remenda espardenyes. 400
¡Quin premi!

MARIANO. Que no en faltaren...
Però està tot ressentit.

LLORENÇ. ¡Ah, viva Dios! Si muntaren
els homes del meu partit...!

MARIANO. Vosté guarde eixa il·lusió; 405
lo mateix li han d'agrair...

LLORENÇ. Amic, la meua opinió
la defenc hasta el morir.
MARIANO. I jo, la meua bandera;
però els desenganys que u trau... 410
LLORENÇ. Son gènits; jo sóc més brau;
vosté no farà carrera.
MARIANO. Sobre això no cal discòrdia,
perquè tot lo que pot ser
és que els dos vingam a fer 415
cap a la Misericòrdia[29].
I el camí...
LLORENÇ. ¡Primer me penge!
MARIANO. A quansevol deu abatre;
¡reclús allí hasta el diumenge
sinse poder fer un quatre[30]! 420
LLORENÇ. Millor, manco podran dir
d'un home...
MARIANO. Eixa excusa és mala.
Lleve-li a un pobre la xala
i ja pot pegar-li un tir.
Jo que sóc un home honrat... 425
¿Però perquè siga un pobre
i les forces me recobre...?
Levantando el codo.
LLORENÇ. Això també és veritat.
MARIANO. ¿M'ha de provar del regal
que a u li dóna un xoricet, 430
la gambeta i el traguet?
LLORENÇ. En això tampoc diu mal.
MARIANO. Ara, si en tinc prou en tretze
i ne bec vint...
LLORENÇ. ¡Mes calguera!
MARIANO. ¡Home, hi ha un vinet d'a setze 435
en casa la Manisera...!
[Apart] Crec que vaig temptant-li el vado.
LLORENÇ. Ja sé quin; el del rincó.
MARIANO. Just.
LLORENÇ. Allí vaig beure jo
un petróleo refinado... 440
MARIANO. En deixar açò corrent *Sentándose.*
no hi ha sants que me detinguen.
Jerònima, fes que tinguen *Dirigiendo la voz*
un sentidet de coent. *al cuarto.*
Sempre llama[31] una miqueta. 445
LLORENÇ. ¿De caragolets se trata?[i]
MARIANO. Eixa té unes mans de plata.

LLORENÇ. ¿I a on van?
MARIANO. A la barraqueta.
Jo, com Jerònima els faça,
me xuple els dits; sols l'olor... 450
LLORENÇ. ¿L'amo se n'ha eixit de casa?
MARIANO. ¡Quants anys!
LLORENÇ. *[Apart]* ¡Eixe enquisidor...!

ESCENA XII

Dichos y Jerònima, que saldrá de su cuarto con un pañuelo en el que se supone van envueltas algunas viandas.

JERÒNIMA. ¿Tu acabes?
A Mariano.
MARIANO. Falta un poquet.
Adelanta't alguns passos.
LLORENÇ. *[Apart]* Ja m'ha pegat en los nassos 455
l'oloreta del suquet.

La so Jerònima desaparece por el foro.

MARIANO. ¿Vosté vol vindre?
LLORENÇ. ¡Diable!
Mariano, veja com torna;
ja sap vosté...
MARIANO. ¡M'abochorna!
LLORENÇ. Que jo sóc corresponsable... 460
Levantándose.
MARIANO. Home, ¿conque en confiança...?
LLORENÇ. S'agraix. L'amo podria...
MARIANO. Me dol per la companyia.
LLORENÇ. I sobretot l'ordenança.
MARIANO. Xarrant se passa tan bé 465
un tros de camí...
LLORENÇ. Em sap mal...
Vinga l'acompanyaré
hasta l'eixir del portal.
MARIANO. Toque.
LLORENÇ. Me dóna tristor...

Dirigiéndose los dos al foro, por donde desaparecen.

Home, a on jo vaig pendre un torro 470
fou en la tenda de Morro.

MARIANO. Si u pega en un vi traïdor...

ESCENA XIII

Sebastiana por la puerta [de la] izquierda.

SEBASTIANA. Ja se'n va en l'atre. ¿Què tal? *Llegando a la puerta del foro.*
Des de que jo els vaig ouir
parlar de la barraqueta, 475
en seguida m'heu pensí.
Diu que l'acompanya un tros:
no tornaran ells de buit[j],
a bon segur. Salvaor
deu estar prop; ja ve allí. 480
¡Val un tresor! Com ell veja
que mon pare pren el fil... [32]

ESCENA XIV

Sebastiana y Salvaor por el foro.

SEBASTIANA. ¡Salvaor! T'esperava
i el cor me dia
que tardar no podies; 485
¡Ja veus si és ditxa!
Ell sempre anuncia[k]
que està prop la persona
quan és volguda.
¿No respons als halagos 490
del meu carinyo?
¿P'a que véns? ¿Per a fer-me
cara de mirlo[33]?
¡Pues no calia...!

SALVAOR. ¡Que puga ser tan falsa...! 495
¡Pareix mentira!

SEBASTIANA. Passe vosté les hores
sempre *ojo* alerta,
esperant que ell aguaite
per la placeta 500
fent el non sabo,
a perill que mon pare

m'avente un lapo!
Llave's vosté i pentine's,
pose's curiosa, 505
p'a que els amics li diguen
«¡Xe, mà la nòvia!»
Llepe's el monyo,
¡i el sinyor ve i li planta
dos pams de morro! 510
¿Qui té culpa que l'amo
del pati es queixe
i pregunte si a duro
van les graneres?
¿Qui que mon pare 515
a la una del dia[34]
s'encontre in albis?
Però jo t'assegure
de hui en avant...
¡A lo manco, rebenta! 520

SALVAOR. ¿Ja has acabat?

SEBASTIANA. ¿Encà vols més?
Lo que tu te mereixes...

SALVAOR. ¡Atre hu mereix!
Vaja vosté amagant-se 525
per la placeta
com si a la piu[35] juara,
p'a que no el veja
de prop son pare,
pues està enfront la tenda 530
i ell tot són viatges[36].
Oixca vosté, ¡mal rayo!,
dir-se en la cara:
«ma filla te desprecia,
busca-te'n atra», 535
i a estes paraules
no ix a dir-me sa filla:
«¡jo t'idolatre!».
Passe vosté les hores
sempre *ojo* alerta 540
esperant que ella aguaite.
No tingues pressa,
que fent-li momos[37];
mentre tu et consumixes,
ací hi ha un tonto, 545
un xaval que es recrea
prop d'esta ingrata,
que en los seus ulls se mira,

que s'emborratxa
junt a eixes roses... 550
I tu, ¡bèstia!, allí fora
¡fent el butoni[38]!

SEBASTIANA. Per gelós te perdone.

SALVAOR. ¿Tu? ¡Vaja un[a] obra!

SEBASTIANA. ¿Hi ha motiu p'a que m'ixques 555
en eixa solfa?
¡Si és massa mimo
lo que tens...!

SALVAOR. ¡Eixa xica
me torna mico!
Veig entrar ací a Gori... 560

SEBASTIANA. I ell hui te busca;
vol pegar-te... de llengua.

SALVAOR. ¿Eixe *granuja*?

SEBASTIANA. ¡Si està que brama!
¿I li tens sels?
Riéndose.

SALVAOR. ¡Te lluixes! 565
¡Vaoro, amaga't!

ESCENA XV

Dichos y Goriet por el foro.

GORIET. ¡Oi! M'alegre del encuentro.

SEBASTIANA. ¡Mira!
A Salvador, señalándole a Goriet.

GORIET. Nyenya portarà.

SALVAOR. ¡Ell ací!

SEBASTIANA. Salvaoret,
tu riu-te i deixa-lo estar. 570
Si en busca véns de mon pare, *A Goriet.*
no cal que passes avant.

GORIET. Jo vinc ací a lo que vinc;
i si algú me vol privar
l'entrà i és home, que hu diga. 575

SALVAOR. ¡Qui es posa a...!

SEBASTIANA. No faces cas.
A Salvador.

GORIET. ¿Tu dies algo?
A Salvador con intención.

SALVAOR. Xe, vés-te'n,

i no vingues a insultar...
GORIET. ¿Me tens por?
SEBASTIANA. ¡*Majo* d'estopa[39]!
Burlándose.
GORIET. Jo, en tu no parle.
SALVAOR. Al remat
vol que perga la pacència...
GORIET. Pos, entonses, tira mà
si dus ferramenta...
SEBASTIANA. ¡Gori!
SALVAOR. Ma que te faré plorar...
GORIET. ¡Marqués de la borumballa!
¡Si només tens llengua!
SALVAOR. ¡Xas!
Dándole un bofetón.
GORIET. ¡Home, no pegue, so pillo!
Gimoteando.
SEBASTIANA. ¡Vaoro!
GORIET. ¿A on tinc jo el punyal?
Tentándose la faja.
SALVAOR. ¡Fes acció només de traure-lo,
i t'agarre en un braçat
i t'estrelle contra terra!
GORIET. ¡Re-Dios!
SALVAOR. ¡Si eres un covard!
Monyaco, que al dur un arma
se creu en ella comprar
un valor, que justament
li nega encara l'edat.
GORIET. ¡Hui me tanquen! ¡Hui...!

ESCENA XVI

Dichos y el señor Casimiro por el foro.

CASIMIRO. ¡Malorum!
¡Malorum!
SEBASTIANA. ¡L'amo!
CASIMIRO. ¡Ai, ai, ai!
¿Xavalets per esta casa?
¡Llorenç! *(Llamándolo)* ¿Ton pare, a on està?
SEBASTIANA. ¡Què me sé jo!
CASIMIRO. Bé; m'alegre.
¡Vaja un sinyor vigilant!

Per supost, estos subjectes [1]
¿seran nòvios teus? ¡Tal cual!

SEBASTIANA. El u a soles.

CASIMIRO. Cavallers, 605
prenguen vostés el montant.

SALVAOR. Jo espere a mon tio.

CASIMIRO. ¿A qui?
¿A l'espardenyer?

SALVAOR. Cabal.

CASIMIRO. No vullc plantons en lo pati;
jo hu apanyaré i voran... 610

SALVAOR. L'esperaré en lo seu quarto.

Entrando en el de la derecha.

CASIMIRO. ¿Vosté també està esperant
algun tio?

GORIET. Home, no siga
dotor i munte-se'n dalt.

CASIMIRO. ¿Com? ¡Largo d'ací, so mueble! 615

GORIET. ¿Mueble? De la navaixà
que li pegue, és que l'ensage [40]
com a un meló de tot l'any.

CASIMIRO. ¡Ai, so bruto!

GORIET. ¡Home, no fuixca!

CASIMIRO. ¿No hu dia jo? ¡Ja he [e] esvarat! *Resbalando y cayendo.* 620
¡Les corfes i les pepites!
¡Encà eixirà un melonar
en lo pati! ¡Sebastiana!

SEBASTIANA. Vaig, en seguideta vaig.

CASIMIRO. A penes vinga ton pare, 625
crida'm; ell t'apanyarà.

Vase precipitadamente por la puerta de la escalera.

ESCENA XVII

Dichos, menos Casimiro.

SEBASTIANA. ¡Sinyor! ¡No voler paréixer
la granera és un treball!

Vase [por la] izquierda.

GORIET. ¡Eixe tio, en lo calenta
que tinc jo ara la sang, 630

i me ve...! Hasta que li parle
al so Llorenç no me'n vaig.

Sentándose.

ESCENA XVIII

Jerònima, Mariano y Llorenç por el foro. Mariano y Llorenç manifestando en sus ademanes y la torpeza de la lengua, los primeros síntomas de la embriaguez.

LLORENÇ. Jo sempre he segut leal
al partit, i si m'apuren...
Mes de quatre se figuren... 635
Pues s'heu figuren molt mal.
MARIANO. ¿Qui diu això?
JERÒNIMA. ¡Quanta brossa!
GORIET. No cal preguntar d'a on vénen.
LLORENÇ. ¿Vosté veu? ¡Si a mi me feren
menistre, o una atra cosa...! 640
¡En tota Espanya no hauria
ni un empleat!
MARIANO. ¡Bon registre!
Però vosté, ¿què seria?
LLORENÇ. ¿Pues no li hu he^e dit? Menistre.
JERÒNIMA. ¿I ell, això hu podria ser? 645
A Mariano.
MARIANO. Sabent de lletra...
JERÒNIMA. ¡Què ufano...!
LLORENÇ. Encara el tinc jo que fer
Comissari al so Mariano. *A Jerònima.*
¿No hu creu? Res; això se prova
ajuant-se...
MARIANO. Com ell puge... 650
JERÒNIMA. Del modo que vosté es troba
es capaç de fer-lo jutge.
Ja tens el pa assegurat.
GORIET. Entén eixe calandari:
no vol ningun empleat 655
i a l'atre fa comissari.
MARIANO. Pos Llorenç no és embustero.
LLORENÇ. ¿Vosté què sap de política?
Està la cosa més crítica...
Jo hu sé per lo datilero. 660

Ell se tracta en un pardal
dels grossos, i li hu escriu.
Tot el món se queixa i diu
que la fam és general[41].

MARIANO. En la nasión española, 665
com açò aplegue a durar,
jo crec que anem a criar
taranyines en la gola.

JERÒNIMA. ¡Bah, ne tindrem per a rato!

LLORENÇ. ¿Durar el govern? Ni un mes. 670
Demà ja compre jo el pato,
eu, i els convide a vostés.

GORIET. Massa lliga fan els dos
i m'agrà poc este avio,
pues l'espardenyer és tio 675
d'eixe mico vanitós.

LLORENÇ. Jo el convide a son marit...

MARIANO. Jo encà tinc setze diners...

JERÒNIMA. Però si això ja hu hau dit
vint voltes.

LLORENÇ. Pos vint-i-tres. 680

MARIANO. Tu no et fiques.

LLORENÇ. Done'm foc.

Pidiéndole el cigarro a Mariano.

MARIANO. Nosatros en cortesia
i en us de l'otoromia[42]...

JERÒNIMA. Ja t'enderdes...

LLORENÇ. ¡Això és joc!
Jo quan a un home li prenc... 685

JERÒNIMA. ¡Torna-li!

LLORENÇ. Mai parle en vano.

JERÒNIMA. Mira que es fa tard, Mariano.

MARIANO. Encara està obert el Trench[43].

LLORENÇ. Cavallers, molt ben xarrat.

MARIANO. Tu, deixa-li a l'home dir... 690

JERÒNIMA. Hasta ara, lo que hau parlat...
Toca, anem-se'n a dormir.

MARIANO. ¿Com a dormir?

LLORENÇ. ¡Més calguera!
Encà ham d'anar jo i vosté
a pendre en cà la Torera 695
dos tassetes de café.

JERÒNIMA. No hu crec.

GORIET. Si van junts els dos,
allí esclafa la tormenta.

ESCENA XIX

Dichos y el señor Casimiro a la ventana, y luego por la puerta de la escalera.

CASIMIRO. ¡Però esta raonamenta...! *A la ventana.*
¡Mare de Déu del Socós [m]! 700
Desaparece.
MARIANO. Les dones són molt despòtiques.
LLORENÇ. Una nit, una nit és.
Encà ham de cantar patriòtiques
a duo nosatros tres.
MARIANO. I brindarem...
LLORENÇ. Sí sinyor; 705
aquell brindis de Gabino:
Vino que del sielo vino...
MARIANO. Vino con tanto primor...
LLORENÇ. Que al que no sabe leer...
MARIANO. Que no sap de lletra, es diu. 710
CASIMIRO. El amo el tira al carrer, *Llegando por detrás.*
i se'n va a dormir al riu.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y luego Salvador y Sebastiana.

MARIANO. ¡L'amo!
CASIMIRO. ¿Què tal?
JERÒNIMA. ¡M'heu temia!
CASIMIRO. Pues, señor, ¡muy bien, muy bien!
LLORENÇ. Ara m'ajue jo un sou 715
que vosté es figura...
CASIMIRO. ¡Res!
¿Jo què m'ha de figurar?
Únicament, lo que veig.
LLORENÇ. Pues, mire, està en un horror.
Apunte, apunte vosté *Apuntando con el índice.* 720
i vorà com...
CASIMIRO. ¡N'horamala! [n]
LLORENÇ. No; pe'a quedar satisfet;
vosté apunte.
CASIMIRO. ¡En un trabuc!
SALVAOR. ¡Tio, tio! ¿També anem...?

MARIANO. ¡Mà tu, quina novetat! 725
CASIMIRO. ¡Advertint-li jo les lleis!
LLORENÇ. Clar, i l'ordenança... però
¡tenia uns caragolets!
¡Rechupete! ¿Vol tastar-los?
CASIMIRO. ¡Pues això podíem fer! 730
LLORENÇ. Si n'han sobrat; so Jerònima
acoste...
CASIMIRO. ¡Voto a Lusbel!
¿I era vosté el que l'havia
de tindre a ratlla? ¡Ja es veu!
LLORENÇ. Eixe home és una aixeta *Aparte, a Casimiro.* 735
Açò entre nosatros tres...
Si no és per mi, agarra un pàmpol[44],
que a estes hores no s'entén.
JERÒNIMA. ¡Bon remendo! ¡No hi ha dubte
que s'ha lluït!
LLORENÇ. I después... 740
Ningú pot dir en lo món:
«de esta agua no beberé».
CASIMIRO. Home, no diga d'esta agua;
diga vosté del vi aquell.
LLORENÇ. D'a catorze, un mercolat[45]. 745
MARIANO. Se'l beuen els angelets.
GORIET. ¿Però a este home què l'importa?
Señalando al amo.
LLORENÇ. I té raó Goriet.
CASIMIRO. Vorà cridant a l'alcalde...
MARIANO. Atenga, ¿i l'empenyo aquell? 750
LLORENÇ. Pos ja no me'n recordava.
Tu, juaor de canet[46], *A Goriet.*
en ma filla, crus i cuarto;
no em tingues que parlar més.
GORIET. ¿Què és lo que oixc? ¡Mala bomba! 755
Un home que ahir mateix
en la tenda dels Canaris
me dia...
LLORENÇ. Justetament:
perquè t'heu diguí en la tenda
no me'n recorde de res. 760
GORIET. Té raó: ¡d'un borrachín
de primera com vosté,
què es pot esperar...!
CASIMIRO. ¿S'explica? *A Llorenç.*
GORIET. Però jo me vengaré.
LLORENÇ. ¿Jo borrachín? ¡Mala pell! 765

CASIMIRO. ¿Està sord?
LLORENÇ. ¡Si no el sepulte!
SALVAOR. ¡Vergonya[o] dóna que insulte
un *granuja* a un pobre vell!
Però és més vergonya encara
que eixe vell en lo cap catxo, 770
a l'ouir-se dir borratxo
tinga que amagar la cara.
I corregut, despreciat
de tots per eixe defecte,
li neguen hasta el respecte 775
que mereix la seua edat...
CASIMIRO. Me dóna llàstima i risa...
i parla prou bé el fuster.

Pausa. [Llorenç] al oirse llamar borracho, ha quedado confuso y corrido, hasta que, serenándose poco a poco, arroja la gorra al suelo, exclamando.

LLORENÇ. ¡Si no en tenia que haver
ni tan sols per a dir missa! 780
MARIANO. ¿Creuràs que estic commogut? *A Jerònima.*
JERÒNIMA. ¿A que el meu Mariano plora?
MARIANO. En tastar-lo de l'eixut[47]
ja tinc les llàgrimes fora.
CASIMIRO. Per primera volta, passe. *A Llorenç.* 785
SALVAOR. No hi ha por que hu repetixca,
perquè en sa filla me case,
i vullc que en nosatros vixca.
LLORENÇ. ¡Salvaor! ¡Sebastianeta! *Llamándolos.*
SEBASTIANA. ¡Tot hu he[e] ouït!
SALVAOR. ¡Lusero meu! 790
MARIANO. Li dic que, per esta creu, *A Casimiro.*
no torne a la barraqueta.
CASIMIRO. No em cante «arriba caballo»
i... vorem.
JERÒNIMA. ¿Ho[p] compliràs? *A Mariano.*
¿De veres que no aniràs? 795
MARIANO. Es més fluix el del Serrallo.
CASIMIRO. ¿Serà raó que l'escala...?
SEBASTIANA. Vaig.
MARIANO. ¿Has vist? Tan enemics... *A Salvador.*
ja sabia jo lo amics
que es faríem en la xala. 800

SALVAOR. Sols per condició li posa
el seu gendre: que no torne
pe'a que ningú l'abochorne.
LLORENÇ. Mira, parlem d'atra cosa,
pues lo que més interessa 805
p'a [e]lixir-ne tots a un costat,
és que tinguen la bondat
d'aplaudir vostés la peça.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A*, *De la Libertad (antes Princesa)*. A partir de la segona edició, apareix *Teatro de la Princesa*.

[b] *A* du una altra dedicatòria que ha desaparegut a *OC*; diu així:

«Faltaría a un deber de gratitud si no manifestara aquí mi agradecimiento a los artistas que han tomado parte en este juguete, y muy particularmente a mi amigo D. Ascensio Mora, bajo cuya dirección ha sido puesta la obrita. Los aplausos que el público le ha dispensado, más que al escaso mérito de ella, los debo al acierto y esmero con que ha sido ejecutada, a todos con tal motivo, queda reconocido su afectísimo

E. Escalante».

[c] A *A*: «*que li llevaren*», esmenat a *OC* perquè si no, el vers fóra hipermètric.

[d] Vers hipomètric. Es possible que en una redacció anterior, que desconeixem, tant aquest vers com l'anterior digueren alguna cosa diferent, car no és massa freqüent en l'Escalante d'aquests anys dos versos seguits mal mesurats.

[e] A totes les edicions, *ha*. Esmenem per evitar confusions.

[f] A totes les edicions, *fas*, esmenem per evitar confusions.

[g] A totes les edicions: «tu, només proba insultar-lo».

[h] Mantenim *assunt* i no esmenem per no trencar la rima.

[i] No esmenem *trata* per no trencar la rima.

[j] A totes les edicions *huit*, esmenem per evitar confusions.

[k] Cal llegir *anúncia*, i considerar diftong el grup *ia* per evitar la hipermetria del vers.

[l] A totes les edicions: *suxectes*.

[m] Mantenim la grafia *Socós* per *Socors* no sols per no trencar la rima sinó també perquè es tracta d'una grafia antiga molt arrelada.

[n] Així a totes les edicions; altrament el vers fóra hipermètric.

[o] A *OC*, *vorgonya*, suposem que per errada.

[p] A totes les edicions, apareix grafiat com *o* («¿o compliràs?»).

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Xala*. De *xalar*. Esbargiment bulliciós que té lloc al camp; malgrat que el *DCVB* no registra aquest terme al País Valencià, es tracta d'un costum fester molt viu a València, i reflectit a la literatura costumista. En aquest cas concret es fa al·lusió al que s'anomena «dilluns blau», tradicional entre els treballadors –especialment artesanals– fins les darreries del segle XIX, i que era un dia que els treballadors es prenien com a festiu.

[2] *Leandro Torromé*. Vid. nota [1] a *La falla...*

[3] *Antonio Ballester.* Deu de tractar-se d'Antonio Maria Ballester, que segons la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (t. II, p. 61), va ser pedagog de la taquigrafia, autor teatral i advocat valencià del segle XIX, que en 1860 va fundar el periòdic de jurisprudència *El foro valenciano.* Escriptor dramàtic d'ençà 1866 va arribar a escriure unes quaranta peces, entre les que destaquen *El tio Sec i el Salustiano* i *El secret de la sària.*

[4] *Onça.* Unça. Moneda d'or que pesava una unça, és a dir: la dotzena part d'una lliura, i equivalia a setze duros. Es tracta, doncs, d'una quantitat important: de cent seixanta quinzets.

[5] Deu de referir-se a un joc semblant al dels *trilers*, és a dir: a fer apostes tot tractant d'endivinar una carta determinada d'entre altres vàries (generalment tres).

[6] *Prengueres.* Escalante empra aquesta forma verbal com a equivalent de pretengueres. Vid. nota [30] a *Un Trovador...*

[7] *Pifiente.* Terme no enregistrat al *DCVB*, sembla un neologisme format sobre el castellà *pifia*, i que tindria el sentit de persona que s'equivoca.

[8] *Faldons.* Referència explícita al fet que Salvaor vol dur levita, prenda de roba que simbolitzava l'adscripció a la classe mitja (vid. l'obra de l'autor contemporani d'Escalante Enrique Gaspar, *La levita*, on es tracta precisament aquest tema).

[9] Sobre les Torres de Serrans com a presidi, vid. la nota [88] a *La senserrà del Mercat.*

[10] Al llit del Túria, entre el pont de Serrans i el de Sant Josep era habitual plaçar una fira d'animals domèstics, especialment cavalleries, d'ací la resposta de Mariano quan don Casimiro l'envia al riu.

[11] *Quartillets.* Diminitiu de *quartillo*, castellanisme; designa una mesura de vi que equival a un litre aproximadament; el diminitiu afegit a la quantitat té, doncs, un clar sentit irònic.

[12] *Estació*, cadascuna de les parades que es fan en un recorregut; tradicionalment el terme es refereix a les *estacions* del *Via Crucis.*

[13] *Chilindrón.* Es tracta, segons el *DUE* d'un joc de cartes o d'un menjar fet amb tomata i pimentó, tot i que ací té tot un altre sentit, possiblement derivat del sentit de barreja que té el guisat.

[14] Referència als *Salms* de David. Són abundants els que presenten contextos on tindria sentit l'exclamació en qüestió.

[15] *Prusiano.* Soldat del Regne de Prússia. No oblidem que el conflicte franco-prussià de 1870, que va posar fi a l'Imperi de Napoleó III i va ser decisiu per a la reunificació d'Alemanya va ser un fet de gran trascendència i viscut amb apassionament a la mateixa Espanya.

[16] *Figures.* És a dir, a la classe de dibuix figuratiu.

[17] *Milotxero.* Fabricant de milotxes; aquestes tradicionalment portaven dibuixos molt variats, fins i tot satírics: vid. els vv. 581-582 de *La senserrá...*

[18] *Fer cantonaes.* Estar-se plantat el pretendent en un cantó del carrer, per aguaitar si la jove apareixia al balcó.

[19] *Petróleo.* Aiguardent; no oblidem que els quinqués s'encenien tant amb petroli com amb alcohol.

[20] *Passam.* Mot de difícil interpretació. Ens inclinem a considerar-lo una exclamació derivada de *passa'm* i amb probable valor d'onomatopeia per les semblances fonètiques amb *patam* o termes pareguts.

[21] *Al bordell.* Expressió popular valenciana, amb el sentit de *al dimoni*, anar-se'n tot a fer punyetes, etc.

[22] *Despotiqués.* Fet despòtic, neologisme humorístic, per raons de rima.

[23] *Arremanco.* Possiblement *arremango*, acció d'amagar o més exactament, amenaçar.

[24] *Escudeller.* Prestatgeria o armari on es guarden les escudelles i demés peces de l'escurada.

[25] *Serrallo.* Paratge prop de Mont-Olivet. No l'hem trobat documentat, tot i que potser siga algun indret no molt lluny de la platja, per analogia amb l'horta i platja del Serrallo que es troben al sud del port de Castelló.

[26] *Realistes.* Voluntaris dels cossos formats en temps de Ferran VII per mantenir l'ordre, i que en molts casos van donar origen a les tropes carlines. L'adscripció política de Llorenç sembla prou clara car es trobaria afiliat entre els partidaris del Pretenent carlí.

[27] *Retreta.* Festa militar que es celebra per la nit, després del toc de retreta, que es el que anuncia el retorn dels soldats als quarters.

[28] *Pesseteros.* Aquest cos, tan suggestiu i específic, sembla més aviat una invenció, això sí molt graciosa, d'Escalante.

[29] *Misericòrdia.* Casa-hospici de la Misericòrdia, fundat el 1675 per l'arquebisbat de València, per tal d'acollir captaires i pobres de totes les edats; en 1873, segons l'obra *Guia Urbana de Valencia* del Marquès de Cruilles (València, 1876, t. II, p. 76) hi havien recollides 900 persones.

[30] *Fer un quatre.* Gràficament, empinar el colze per beure.

[31] *Llama.* Castellanisme enmig un context valencià; emprat en el sentit de picar.

[32] *Prendre el fil.* Evidentment, prendre el fil de la xerrada, enganxar-se a la xala.

[33] *Cara de mirlo.* Expressió que fa referència a la lletgesa, atés el color negre i el bec de les merles.

[34] Cal llegir *a / la / u/na / del / di/a* per mantenir la regularitat mètrica.

[35] *Piu.* Joc de xiquets popular de València, i que consisteix en anar agafant un d'ells a la resta dels participants.

[36] Cal llegir *viat-* com a única síl·laba per mantenir la regularitat mètrica.

[37] *Momos.* Balls de disfresses on es composen diverses figures que poden tenir un fil argumental; d'origen medieval al País es troben molt ben documentats i han originat balls folklòrics i processonals de la riquesa del *ball de la moma* o *la moixeranga.*

[38] *Butoni.* Vid. la nota [40] a *Una nit...*

[39] *Majo d'estopa.* Vid. la nota [1] a *Un torero d'estopa.*

[40] *Ensajar.* Obrir un meló per provar-lo.

[41] *Fam és general.* Referència a la greu crisi que travessava la societat espanyola des del 1866 i que va provocar fortes tensions socials i econòmiques durant els primers anys de la dècada dels setanta. Vid. també la nota [16] de *La senserrà...*

[42] *Otoromia.* Deformació humorística del terme *autonomia*, terme que els republicans federals van emprar de forma prou regular durant aquells anys, en el sentit de capacitat d'autogovern de les diferents comunitats. Mariano, doncs, semblaria més aviat inclinat cap als republicans. Si la nostra interpretació és correcta, és prou palés que el vi fa amics a dos persones d'idearis (tot i que vagues) prou diferents.

[43] *Trench.* Vid. nota [6] *La senserrà.*

[44] *Pàmpol.* Evidentment, borratxera.

[45] *Mercolat.* Melcolat: xarop; el vi mercolat serà, doncs, un vi dolç.

[46] *Canet.* Joc de cartes consistent en fer apostes contra la banca i sobre diferents cartes que es van descobrint, normalment fins un total d'onze.

[47] *Vi eixut.* Suposem que fa referència a un vi de molt de cos, no aiguat. O potser siga traducció literal de *vino seco.*